

5. Холковська І.Л., Галузяк В. М. Педагогічна конфліктологія: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. 208 с.

СТАНОВЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО РОЗВИТКУ В МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Ярова Л. В.

Студентка магістратури ННІПППФВК

Науковий керівник – проф. Акімова О. В.

Одним із основних завдань особистісно орієнтованого навчання і виховання як оновленої парадигми освіти є формування в дітей емоційної компетентності, що забезпечує успішність спілкування та соціальної взаємодії. Актуальність зазначеного посилюється суспільними потребами, пов'язаними зі збереженням психічного здоров'я дітей. У цьому контексті принципово значущу роль може відіграти емоційний інтелект, розвиток якого сприятиме емоційному благополуччю дітей. Натомість ще й досі проблема розвитку емоційного інтелекту особистості є однією з малодосліджених, особливо це стосується дітей.

Психологічні закономірності емоційного розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку вивчали Л. І. Божович, О. В. Запорожець, О. Л. Кононко, В. К. Котирло, Г. Д. Кошелева, О. І. Кульчицька, В. С. Мухіна, П. М. Якобсон та ін. Науковці наголошують, що, по-перше, емоційний розвиток – визначається особливостями психічного розвитку дитини загалом, зміною видів діяльності, у яких формуються емоційні процеси, специфікою взаємодії дитини зі світом людей та предметів; по-друге, спостерігаються значні відмінності в розвитку емоційної сфери дитини на різних вікових етапах.

На основі вивчення та аналізу психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми та власних результатів емпіричного дослідження, виокремимо основні тенденції, які простежуються в емоційному розвитку дошкільників. Насамперед зазначимо, що емоції і почуття дитини дошкільного віку стають складнішими, порівняно з особливостями їхнього розвитку в ранньому віці, однак носять переважно ситуативний характер. Зумовлені вони передусім розширенням її спілкування з людьми, оволодінням мовними засобами та розвитком елементів самостійності.

Справді, саме в цей віковий період відбувається соціалізація емоційної сфери. Найбільш яскраво емоції і почуття виявляються передусім у сфері стосунків із близькими людьми (батьками, вихователями, друзями). Психологи [1; 3; 7; 8] наголошують, що в цьому віці спостерігається загалом:

- яскрава емоційна забарвленість пізнавальних процесів (відчуття, сприймання, мислення, уяви);
- емоційна насиченість різних видів діяльності, особливо ігрової діяльності та процесу спілкування з дорослими і ровесниками. При цьому «відбувається зміна змісту ефектів, яка виявляється насамперед у виникненні особливих форм співпереживання, співчуття до інших людей, задля яких виконуються дії» [2, с. 65];

- дитина оволодіває «мовою» емоцій і почуттів. Вона вчиться за допомогою міміки, жестів, рухів, інтонацій голосу виражати свої переживання;
- при цьому емоційні переживання дедалі більше набувають вербалізованого характеру (наприклад, «Я ображений на тебе», «Мені боляче!»), хоча висловлювання дитини, які позначають ці емоції, ще досить лаконічні;
- спостерігається безпосередність емоційної поведінки та неприховування емоційних переживань, хоча дитина поступово оволодіває умінням стримувати бурхливі, різкі прояви своїх почуттів. Таким чином, вона починає розуміти, як треба себе вести в певній ситуації, у неї з'являються перші ознаки вольової регуляції;

- розвиваються соціальні емоції, формуються вищі почуття, а саме: моральні (хороший-поганий, добрий-злий), естетичні (гарний-негарний, приємний-неприємний) та інтелектуальні (здивування, зацікавлення, радість успіху). Основним джерелом, яке забезпечує їхній розвиток, є ігрова діяльність як провідна на певному віковому етапі [1]. Саме гру в усій різноманітності її форм і видів вважають школою емоцій та людських стосунків;

- особливо яскраво проявляється почуття допитливості, яке стимулює пізнавальну активність дитини, бажання отримати відповіді на численні запитання, що стосуються навколишньої дійсності. У дошкільному віці подальшого розвитку набуває уміння розпізнавати емоції за характерними зовнішніми ознаками (мімікою, жестами, загальними особливостями поведінки). Дослідники О. А. Прусакова та Є. А. Сергієнко [6], вивчаючи особливості розпізнавання та розуміння емоцій дітьми дошкільного віку, стверджують, що розвиток у дітей цієї здатності можна охарактеризувати як поступовий перехід від «зовнішньої» орієнтації, коли дитина сприймає емоцію як реакцію на ту чи іншу ситуацію, до «внутрішньої», коли дитина бере до уваги як соціальну ситуацію загалом, так і бажання та потреби людей.

Водночас уже в молодшому дошкільному віці починає закладатися здатність до емоційної децентрації, що передує інтелектуальній децентрації, становлення якої відбувається у старшому дошкільному віці (О. В. Запорожець). Це має важливе значення для соціальної взаємодії, адже спроможність дитини відволікатись від власних емоційних переживань і сприйняти емоційний стан іншої людини, забезпечує успішність її спілкування з близькими людьми. Поряд із розвитком уміння розпізнавати та розуміти емоції у старшому дошкільному віці відбувається становлення довільної регуляції емоцій та поведінки. На думку Л. І. Божович [1], довільність є психологічним новоутворенням, яке виникає у процесі розвитку афективно-потребової сфери, і забезпечує готовність дитини до школи. Психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту в дітей старшого дошкільного віку досліджував М. А. Нгуен [5]. Учений стверджує, що готовність дитини орієнтуватися на іншу людину і враховувати її емоційний стан у своїй діяльності та спілкуванні є найважливішим емоційним новоутворенням, яке відображає рівень розвитку і формування емоційного інтелекту старших дошкільників. М. А. Нгуен встановив, що до структури емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку входить три компоненти: спрямованість уваги дитини на світ людей і світ емоцій; емоційна орієнтація на іншого; готовність дитини враховувати емоційний стан іншого у своїй діяльності [5, с. 11].

У дошкільному віці розширюється та збагачується емоційний досвід дитини, формується емоційне ставлення до себе, інших людей та навколишньої дійсності загалом, що відображається в особливостях емоційної поведінки дитини у процесі соціальної взаємодії та спілкування з іншими дітьми й дорослими.

З метою визначення здатності дітей дошкільного віку до розуміння емоцій та управління ними ми провели емпіричне дослідження, у якому взяло участь 10 дітей віком 5–6 років. Для цього використано комплексну методику М. А. Нгуена [4], яка містить сукупність психодіагностичних методик, а саме: проєктивну методику «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій», проєктивну методику «Три бажання» та методику «Що – чому – як». На основі результатів, отриманих за цими методиками, визначено загальний рівень розвитку емоційного інтелекту у старших дошкільників.

Проаналізовано емпіричні дані за кожною з цих методик. За допомогою проєктивної методики «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» ми визначили емоційну спрямованість дітей, а саме: на що або на кого вони найбільше орієнтуються – на предмети навколишньої дійсності, на людей загалом чи на їхні емоційні переживання зокрема. Діти повинні були за 15 хвилин домальовувати до трьох геометричних фігур (коло, овал, трикутник), зображених на аркуші паперу, будь-які деталі так, щоб вийшли малюнки зі змістовим наповненням і логічним завершенням.

Якісний аналіз отриманих даних показав, що більшість дітей намальовували малюнки, на яких зображені різні предмети або тварини, знайомі дитині з життєвого досвіду та побуту (квітка, сонечко, м'ячик, дерево, зайчик тощо). Водночас деякі дошкільнята намальовали хоча б один із трьох малюнків, на якому зображено людину, що свідчить про соціальну спрямованість дітей цього віку. За допомогою проєктивної методики «Три бажання» визначено емоційну спрямованість дитини на себе або на інших людей, тобто її здатність до емоційної децентрації. Ми роздавали кожній дитині аркуш паперу і кольорові олівці. Дітям давали таку інструкцію: «Уявіть, що золота рибка може виконати три ваших бажання. Що б ви побажали? Намалюйте!». Обробка результатів здійснювалась так: 0 балів – малюнка немає; 1 бал – малюнок пов'язаний із бажанням «для себе»; 2 бали – малюнок пов'язаний з бажанням «для інших людей». Після підрахунку отриманих балів відповідно до ключа визначався рівень розвитку емоційного інтелекту дитини.

Якісний аналіз отриманих даних показав, що в більшості дітей дошкільного віку малюнки пов'язані з бажанням «для себе», що свідчить про низький рівень здатності до емоційної децентрації. У цьому віці лише відбувається становлення емоційної децентрації як одного з психологічних механізмів розвитку емоційного інтелекту. Тому дитина більше орієнтовна на себе, ніж на потреби та бажання інших людей. У процесі індивідуальної бесіди з дитиною ми уточнювали, що саме вона намальовувала, і кому призначений цей предмет. Наприклад, варіанти відповідей дітей: «Я хочу, щоб мені подарували цю іграшку на день народження», «Я хочу, щоб мама купила мені таку машинку», «У моєї подруги (ім'я) є лялька, вона мені дуже подобається, я мрію про таку саму». Лише незначна кількість дітей намальовувала два або три малюнки, пов'язані з бажанням «для інших людей»: мами, тата, молодших братиків чи сестричок. Переважно ці «бажання» пов'язані з певними предметами (наприклад, гарне плаття для мами, новий

мобільний телефон для тата, футбольний м'яч для брата), натомість значно менше бажань, пов'язаних із конкретними діями щодо інших (наприклад, погуляти з сестричкою у парку, купити ліки бабусі тощо). При цьому бажання, пов'язані з емоційним станом оточуючих людей (наприклад, щоб не хворів братик, щоб мама завжди була веселою та ін.) більше домінують у дівчаток, ніж у хлопчиків. Таким чином, отримані дані показують, що в більшості старших дошкільників проявляється схильність до егоцентризму, емоційна децентрація ще недостатньо добре розвинена.

Отже, застосування комплексу психодіагностичних методик («Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій», «Три бажання»), розроблених М.А. Нгуеном, дало можливість зіставити та порівняти отримані результати і визначити рівень розвитку емоційного інтелекту в старших дошкільників в цілому.

Таким чином, у старшому дошкільному віці відбувається соціалізація емоційного інтелекту, що виражається в емоційній спрямованості дитини більшою мірою на інших людей, ніж на певні предмети чи речі, розвивається здатність до емпатії, хоча вона ще не є досить стійкою, однак дитина вже здатна проявляти співпереживання, співчуття, що забезпечує розвиток у неї міжособистісного емоційного інтелекту. Все це є важливою передумовою розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці, що сприяє підвищенню здатності дітей розуміти емоції, як власні, так й інших людей, та управляти ними. Перспективи досліджень вбачаємо, по-перше, у подальшій розробці та апробації психолого-педагогічних технологій розвитку емоційного інтелекту дітей, що сприятиме їхній емоційній обізнаності, збереженню психічного здоров'я; по-друге, у здійсненні порівняльного аналізу результатів емпіричного дослідження та визначенні найбільш сензитивного вікового періоду для розвитку емоційного інтелекту особистості.

Література

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте: психологическое исследование. Москва: Просвещение, 1968. 464 с.
2. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ: Освіта, 1998. 255 с.
3. Нгуен М. А. Диагностика уровня развития эмоционального интеллекта старшего дошкольника. Ребёнок в детском саду. 2008. № 1. С. 83–85.
4. Нгуен М. А. Психологические особенности формирования эмоционального интеллекта старших дошкольников: на примере российских и вьетнамских детей: автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.07. Тамбов, 2008. 24 с.
5. Прусакова О. А. Понимание эмоций детьми дошкольного возраста. Вопросы психологии. 2006. № 4. С. 24–35.
6. Реан А. А. Психология изучения личности. Санкт-Петербург : Изд-во В. А. Михайлова, 1999. 288 с.
7. Эмоциональное развитие дошкольника / Под ред. А. Д. Кошелевой. Москва: Просвещение, 1985. 176 с.